

ПРАВО І ПРОГРЕС: ЗАПИТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА¹

Особливу зацікавленість як теоретиків, так і практиків викликає фундаментальна праця «Право і прогрес: запити громадянського суспільства», в якій автори відповіли на запитання: чи може право сьогодні сприяти прогресивним зрушенням в усіх сферах життєдіяльності людини? Які для цього необхідні умови, фактори об'єктивного та суб'єктивного ґатунку? Наскільки право «виправдовує» своє призначення найдієвішого регулятора суспільних відносин? Який «відтінок» взаємовідносин сучасного права та моралі, а також інших соціальних регуляторів?

Як цілком слушно стверджують автори, сучасні процеси в усіх сферах життєдіяльності людини вимагають від права як явища соціальної дійсності не тільки «кабінетного» опрацювання багатьох складних теоретичних засад і підвалин праводержавотворення, а й усе більшої доступності юридичних напрацювань як громадянському суспільству в цілому, так і кожній пересічній людині. У такий спосіб актуалізація права сьогодні відбувається з огляду на забезпечення честі й гідності людини; дієвий захист прав і свобод; підтримку законних інтересів; розбудову сучасної європейської держави, що виступає у полілозі з громадянським суспільством, його структурами та інститутами; взаємодію і взаємовідповідність із міжнародним правом; утвердження демократичних принципів на чолі з принципом верховенства права, а також європейську складову розвитку всіх сфер життєдіяльності людини (с. 28).

Наявність права, як відомо, протягом багатьох віків існування людства пов'язувалася з його культурним розвитком, свідчила про його перевагу над «варварськими часами», коли люди були вимушені підкорятися законам «дикої» природи, відомої у її людському вимірі як війни всіх проти всіх. Право прогресувало разом із розвитком людської цивілізації: поступово переходячи від права сили до права формальної рівності, а від нього — до права, яке у взаємовідносинах сторін вже враховує їх індивідуальні особливості, тобто стає більш людським, вільним від тісних рамок формального підходу, за яким рівними вважалися слабкий та сильний, молодий та старий, чоловік та жінка тощо. Але, на жаль, як свідчить практика співіснування людей у державно-організованому суспільстві, право не завжди виконувало свою прогресивну роль (с. 310).

Поза сумнівом, у процесі прогресивного розвитку права формуються такі правові цінності, які утворюють сферу правової культури. Саме правокультурність розглянута в монографії як необхідна умова розвитку правової культури, тоді як розвиток права — ширше поняття і може здійснюватися як правокультурними суб'єктами, так і тими суб'єктами права, які мають дефектну правосвідомість і своєю діяльністю заперечують право. Це означає, що немає єдиної «ідеальної» правової культури, до якої прагнуть окремі суспільства. Від того, в яких умовах розвивається право, яке культурне і культурно-правове середовище оточує суб'єктів права в даний момент історичного

¹ Рецензія на колективну монографію «Право і прогрес: запити громадянського суспільства». За загальною редакцією Н. М. Оніщенко. Київ: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2020. 370 с.

розвитку, а з іншого боку, від правокультурності цих суб'єктів залежать характер правової культури, її конкретний зміст на різних рівнях людського існування — від людства в цілому до індивідуального життя кожної людини (с. 45—46).

Зазначено, що якісний, реальний правовий прогрес, як і будь-яка інша форма або різновид соціального прогресу, може розвиватися лише на міцному фундаменті морального, духовного оновлення особистості, у свідомості та волі якої замикаються будь-які соціонормативні конструкції, у тому числі правові. Саме моральний прогрес забезпечує формування у кожної особистості глибокого внутрішнього переконання в необхідності належним чином реалізовувати правові приписи з метою досягнення справжньої єдності соціального буття, втілення якого, у свою чергу, є запорукою ефективного здійснення будь-яких індивідуальних прав і свобод (с. 128—129).

Розвиток сучасного суспільства пов'язується з прогресивними змінами і з різноманітними змінами у різноманітних сферах його життєдіяльності. Однією з них є суспільна комунікація, що супроводжує всі рівні суспільної взаємодії. Саме це привело до необхідності дослідження конфлікту та компромісу як суспільних категорій та вияву прогресивного розвитку правової сфери. На думку авторів, він виявляється у можливості подолання конфлікту правокомпромісними засобами та можливості запобігти конфліктним ситуаціям (с. 143).

Оскільки прогресивні зміни — це завжди поступальний розвиток до більш складного, досконалого, заслуговує на увагу дослідження правової реформи, яка ґрунтується на праві, здійснюється з використанням дієвого інструментарію, характеризується етапністю проведення та часовими межами здійснення, має певну мету та завдання (с. 194, 209).

Правовий прогрес і правова реформа багатьма аспектами ідейно і безпосередньо пов'язані з конституцією, яка безпосередньо і визначає права та свободи. «Матриця» їхнього змісту міститься не стільки в концепції реформи, скільки в конституції країни. Саме в ній закладено головний орієнтир і критерій правового прогресу — людину, особу, громадянина, їхні права та свободи. У цьому значенні саме права людини і громадянина можуть слугувати тим індикатором, що виявляє справжню мету конкретної правової реформи. Обсяг прав людини і громадянина та їх реалізація показують справжні наміри державної влади щодо реформування різних сфер життя суспільства. Разом із тим права людини і громадянина не можуть розглядатись як абсолютна категорія, оскільки стратегічна мета будь-якої правової реформи — це узгодження правового розвитку держави із суспільними потребами. При цьому процес реформ містить як наявні ризики, так і позитивні тенденції. Роль права тут може бути двоїстою: воно може як прискорювати, так і сповільнювати суспільний розвиток, що пояснюється мінливістю змісту та обсягу прав людини (с. 213).

Зосереджено увагу на розгляді правового регулювання, що здійснює позитивний вплив на розвиток суспільних відносин, як прогрес у сфері права. Проблема забезпечення якісного правового регулювання суспільних відносин із моменту інституціоналізації держави і права і дотепер є однією з найактуальніших як для суб'єктів правореалізації, правотворчості, так і для науковців. Як складний механізм правове регулювання на кожному з етапів розвитку держави має свої особливості, зумовлені суспільно-політичними обставинами, історичним розвитком, ментальністю суспільства, характером міжнародного впливу (с. 330).

Є ще багато цікавих елементів у рецензованій праці, які кожний, хто з нею ознайомиться ґрунтовно, зможе знайти у колективній монографії, що, без сумніву, зацікавить багатьох фахівців, учених і практичних юристів.

Запропонована монографія, яка складається з двох розділів, демонструє авторські позиції з багатьох питань, присвячених праву і прогресу, зокрема: ролі права в

процесах право-державозмін, теоретико-методологічним засадам правової культури і правового прогресу, ідеологічним чинникам прогресу та шляхам подолання регресивних явищ, ролі громадянського суспільства в процесах правових прогресивних змін та ін. Усі висновки, яких дійшли автори, достатньо аргументовані й обґрунтовані. В роботі використано необхідну юридичну, політологічну, філософську та іншу літературу.

Рецензована праця, поза сумнівом, стане вагомим науковим внеском у вітчизняну юридичну науку та стане корисною як науковцям, так і політикам, юристам-практикам, докторантам, аспірантам, широкому загалу громадянського суспільства.

*Доктор юридичних наук, доцент
В. С. Ковальський*

**Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України**

Оголошує набір

до аспірантури:

з 01.06.2020 до 30.06.2020;
з 17.08.2020 до 11.09.2020;

до докторантури:

з 01.01.2020 до 30.06.2020;
з 24.08.2020 до 31.12.2020.

Правила прийому до аспірантури та докторантури
на сайті **www.ndippp.gov.ua**